

stvarne ocenitve Mahničeve miselnosti, zlasti njegovih metod (prim. predvsem Čas 1921), in se je dr. Prijatelj sam pomembnosti te osebe že večkrat dotaknil, je tu ostal pri sami snovi.

Med to politično beletristiko srečamo poleg Grajskega pisarja enega največjih biserov naše literature, formalno in vsebinsko zanimiv povestni cikel V Zali. Tu se prelivata romantika in realizem v vseh mogočih barvah, od aristokratske, Tavčarju toliko priljubljene verske snovnosti, do kmečke grotesknosti. Vse delo je prežeto s suverenostjo nad vsem, kar je dnevnega, in z globoko vdanostjo do veličastva v naravi. Kmečki klasicizem bi bila še najtočnejša formalna in miselna označba tega dela, znanilca Cvetja v jeseni. — Urednikovo delo nam v Uvodu prinaša bogate snovi za literarno zgodovino, njegove opombe se odlikujejo po vestnem in izčrpnem razgledu vse snovi, katere se dotika pisatelj. Ta izčrpnost je pri Izgubljenem Bogu skoraj preveč popularna.

F. K.

Juš Kozak: **Beli mecesen**. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani, 1926. Natisnila Delniška tiskarna, d. d. Str. 116. — Kozak postaja zanimiv pripovednik, ker opazamo, kako se bolj in bolj trudi, da bi našel čim prvotnejši epični izraz. Naj v zadregi porabim primer: Pregljeva in Kozakova snov raste iz domače zemlje kot njen naravni sad, njuno oblikovanje je docela nasprotno. Pregelj svoje individualno zajete podobe tipizira in človeško uveljavlja, Kozak zbira individualna bitja, ugotavlja v njih zakone življenja in išče jedra že v snovi sami; dočim Pregelj snov gradi po najrazličnejših kompozicijskih zamislekih, vidimo pri Kozaku kljub zunanjemu stiliziranju svobodnost, ki napravlja njegovo formo dokaj ohlapno. Kozak snovi ne zgnete v običajno fabulo, kakor si jo navadno uredi tehtajoča domišljija, ampak vzame stran življenja, kakor se je prijela in gleda vanjo v nekem prerezu, ki je najbližji njegovi notranjosti. Že v Šentpetru se križa individualizirana patriarhalnost s svobodnimi zakoni neugnane nature; individualne človeške strasti požgo vso slovesno tradicijo, ki jo je nabrala družba in ljubezen do domačije. V Belem mecesnu je pisatelj šel še dalje in prikazuje človeka vsega vkljenjenega v njegovo naravo, ki ne živi ločena zase, ampak je nerazdružno spojena z vsem svetom. Ljudje, živali, drevje, planine, sonce, zvezde, vse je življenjska celota, v nji se človek rodi in umira, trpi in se veseli, ves neugnani, kakor mu zapoveduje njegova rast. Prav zato se pisatelj s svojo agnostično duhovnostjo v vprašanju ali naturalizem ali simbolizem, nasloni sicer na simbolizem, ostaja pa sredi med obema. Tako vidimo starega Bosa, ki se strastno pravda za zemljo, a njegov sin Martin beži od grunta in se svobodno izživlja v planinah, kakor da ga na svojih rokah nosijo planine in gozdovi. Med dolino in planino tavajo tri ženske: Liza, Katarina in Jeračeva; v dolinskem ozadju umira sladostrastnik Boštjan in od tal se vzpenja posebnež Revež: »Zvezde nimajo teže. Brez nje se vrte. Tisto ni nič, da jih teža drži. Ljudje so ji podvrženi, zvezde ne. Brez teže gredo. Zdaj poizkušam vzeti kolesom težo, videl boš, vrtelo se bo.« (Str. 96.) Vsi ti ljudje beže pred svojo težo in padajo ubogi na zemljo. Tudi Martina vrže na

pla, čeprav šele na starost; zatajil je greh in ta svet ga mu ne more odvzeti, zato ne more ne živeti ne umreti. Njegova je podoba belega mecesna med pečinami, ki z zadnjo vejo še živi ves gol in brez sence. V to podobo se strne v smrtni viziji on sam: »Proti njemu se je med skalami pomikala procesija. Katarina je podpirala Lizo, mati je bila z očetom, zadaj so hodili možje in fantje z mecesnovimi vejicami v rokah. Potem so se uvrščali gamzi. Samci, matere z mladiči, ob strani gošarji... Razodelo se mu je življenje od vekomaj do vekomaj.« (Konec.)

Vsa sentenčnost, ki se pojavlja proti koncu, so pisateljevi aksiomi, ki jih je vcepil v usodo svojih ljudi. Ti so gonilna sila. Zato bi upravičeno kdo oporekal, da ti ljudje niso naši in da tudi življenje ni naše, toda da podobe niso v pisateljevem svetu resnične, ali pa da so brez življenjskega zmisla, ne more nihče trditi. Posamezne osebe so res samo podobe pisateljevih življenjskih idej, in v marsičem tuje vsakdanjemu realizmu. Zlasti je podoba Martinova nastala iz ideje, zato je potrebovala simbolne vezi, dočim so ženski značaji konkretniji. Sama tema in strastvenost odbija. Tak odnos do življenja je nazor in ga kot nazor lahko odklonimo, priznati pa mu moramo umetniško iskrenost in veliko oblikovno možnost. — To je veristični ekspresionizem in se razvojnemu trga iz istega duševnega stroja, iz katerega je Dostojevski epično gradil svoje ogromne psihološke vizije o evropski družbi, in ni slučajno, da so že podobe v Kozakovem Šentpetru tako rade spominjale na Dostojevskega. Odtod nadalje tudi to, da v Mecesnu vsa narava prehaja v demonično silnost in vsa idiličnost v grozo (n. pr. podoba z ovčkami na str. 40).

O kompoziciji kot zgradbi bi iz oblikovnega načela, katerega smo ngotovili že v začetku, pri Mecesnu težko govorili. Samo celotnost posameznih usod, zlasti Martinove, določa sestavo dela. Vsak umrje po svoje: n. pr. stari Bos z zemljo v pesti, Martin kot mecesen med skalovjem. To pove, da usoda ni slepa, ampak je pravična. Dosleden potek in sporejanje usod je skoraj edina očitna kompozicijska črta. Važno se mi tudi zdi, da se pisatelj ni odločil za kako posebno označbo svojega dela. Tudi mi bi mu jo težko dali. Zgoščenost, ki stiska epiko v posamezne slike, daje delu še najbolj značaj izdelanega filmskega teksta, podobo moderne pretrgane zaporednosti. Vsak prizor je zajet s silo in do dna izčrpan ter bolj priteguje kakor celota. S stališča prave epične gradbe je ekspozicija brezdvomno pogrešena; prav tako je konec za epilog predolg in pretegnjen. Pisatelj hoče, da se nosi vse samo iz sebe. Skok v celotnost ideje se mu je skoraj posrečil, ker je to zadeva nazora, ponesrečil pa se je poizkus breztežnosti forme. Ta ni nič drugega kot popolna jasnost. Beli mecesen je še simbolno meglen in skoraj impresivno zabrisan. Tudi krčevitost, s katero pisatelj oblikuje podobe in jih trga iz sebe, ni za dolg razvoj razveseljiva, saj je mogoče napisati samo — eno tako delo. Pri pomnimo pisatelju v priznanje, da je njegova knjiga med publikacijami, v katerih družbi je izšla, tehtna izjema in da bi po svojem značaju skoraj bolj spadala v revijo.

F. K.